

УДК 378.012.011-3.-051(477.82)

DOI: 10.35619/iiu.v2i19.637

Біда Олена

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегово, Україна
ORCID: 0000-0002-0448-0852
e-mail: tetyanna@ukr.net

Чичук Антоніна

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегово, Україна
ORCID: 0000-0002-9982-3634
e-mail: toniabida@ukr.net

Кучай Тетяна

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ,
м. Берегово, Україна
ORCID: 0000-0003-3518-2767
e-mail: tetyanna@ukr.net

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА УЧИТЕЛІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ УЧИЛИЩАХ У ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ ОСВІТИ (40-90-ті РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Анотація. Війни завжди змінюють фокус соціальних, економічних, культурних та освітніх проблем. Незважаючи на зруйновані заклади освіти, знищені культурні пам'ятки та бібліотеки, процес навчання підростаючого покоління та підготовки майбутніх вчителів швидко відновлюється. Процес відновлення системи педагогічної освіти був одним зі стрижневих векторів відбудовчих планів партійного керівництва після завершення Другої світової війни. Зокрема, післявоєнна підготовка вчителів у Луцькому педагогічному училищі цілком залежала від стану освіти повоєнної Волині 1945–1952 років. Серед особливостей, які гальмували процес підготовки кваліфікованого учителя, були: високий рівень неграмотності населення регіону, руйнування соціальної сфери, незадовільна матеріально-технічна база закладів освіти, брак учительських кадрів, невідповідні політичні та релігійні погляди, тиск радянської ідеології. Отже, у складних умовах післявоєнного часу радянська

влада реорганізувала та уніфікувала освітню систему в усіх областях України, створила розгалужену мережу середніх педагогічних закладів, покликаних забезпечити регіон педагогічними кадрами.

Позитивом професійно-педагогічної підготовки учителів у педагогічних училищах у період повоєнної відбудови освіти (40-90-ті роки XX століття) стала загальна доступність освіти, зростання матеріально-технічної бази навчальних закладів, що готували педагогів для початкової школи. Проведені заходи поступово сприяли покращенню іміджу влади серед населення регіону. Водночас із позитивними зрушеннями в галузі освіти спостерігалися й негативні тенденції, що проявлялися у суцільній ідеологізації освітнього процесу, насиченні виховних моментів комуністичною пропагандою, постійному контролю з боку радянських партійних структур.

Студенти-наставники працювали у форпостах, житлових мікрорайонах, на дитячих майданчиках. Вони організовували гуртки, ігри, змагання, виготовляли стенди, конструювали технічні прилади тощо. Особливо важливо для студента-наставника з перших кроків налагодити дружні стосунки з вихованцями. Тут неприпустимо демонструвати свою зверхність. Підліток з першої ж зустрічі має насамперед відчувати, що перед ним старший товариш, який хоче допомогти йому обрати правильну дорогу в житті. Основним методом впливу на дітей є опора на позитивне – створення ситуації успіху.

Вагомими здобутками в процесі професійно-педагогічної підготовки учителів у педагогічних училищах в період повоєнної відбудови освіти (40-90-ті роки XX століття) з інтеграційної діяльності було те, що майбутні учителі залучалися до перевиховання важковиховуваних дітей. Співпраця студентів з малолітніми правопорушниками давала добрі результати. Переважна більшість студентів справлялася з основним завданням – встановлення контакту з дітьми. Далі майбутні вчителі залучали їх до діяльності. Студенти активно допомагали дітям у навчанні, оскільки прояви хуліганства часто були реакцією на негативні оцінки вчителів; організовували у педагогічних інститутах вечори із участю підлітків тощо.

Ключові слова: педагогічні училища, професійно-педагогічна підготовка учителів, період повоєнної відбудови освіти (40-90-ті роки XX століття), Луцьке педагогічне училище, ідеологізований характер у підготовці спеціалістів.

Постановка проблеми. Війни завжди змінюють фокус соціальних, економічних, культурних та освітніх проблем. Незважаючи на зруйновані заклади освіти, знищені культурні пам'ятки та бібліотеки, процес навчання підростаючого покоління та підготовки майбутніх вчителів швидко відновлюється.

Умови післявоєнного життя змінюють не лише систему благ та цінностей, а й освітні перспективи. Після закінчення збройних протистоянь кожна сфера життя переживає трансформацію та модернізацію.

Педагогічна освіта була і залишається осередком знань у суспільстві, одним з основних чинників суспільного успіху. Майбутнє суспільства, людства кожної держави пов'язане з підростаючим поколінням, його освітою та інтелектуальним потенціалом, позаяк це та категорія суспільства, яка у будь-яку епоху виступає генератором змін.

Друга світова війна забрала мільйони життів та зруйнувала сотні тисяч домівок, але не знищила українську національну самосвідомість та ідентичність.

Саме інститут учительства, який попри заборони польською, німецькою, радянською владою, продовжував функціонувати, здійснюючи вплив на формування національної свідомості молоді, віру у перемогу. Тому підготовці висококваліфікованих учителів у закладах освіти, зокрема і у педагогічних училищах надавалося велике значення (Голя, 2023).

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Різноманітність у дослідженні освітньої політики, професійно-педагогічної підготовки учителів у педагогічних училищах спостерігаємо у наукових працях вітчизняних вчених: В. Добровичинської, О. Завадської, О. Любара, І. Романюк, Л. Романець, М. Фазана, Б. Яроша та ін.

Варто відзначити праці науковці: Г. Голя – характеризувала особливості підготовки вчителів у Луцькому педагогічному училищі у 1944–1952 роках у період повоєнної відбудови освіти Волині (Голя, 2023); І. Сушик – присвятила свої дослідження соціально-економічним та культурним процесам Волині у 1944–1953 (Сушик, 2011); В. Старжець – аналізовано процес відновлення та реорганізації навчально-виховної діяльності педагогічних училищ західноукраїнського регіону у 1944–1953 рр. На основі залучення широкого архівного матеріалу та сучасної історіографії визначено основні заходи, які проводила радянська влада для відновлення навчально-матеріальної бази педучилищ. Обґрунтовано, що радянська влада відводила важливу роль політичному та ідеологічному чиннику у підготовці майбутніх вчителів початкових класів (Старжець, 2021).

Мета статті – розкрити особливості підготовки вчителів у педагогічних училищах у період повоєнної відбудови освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес відновлення системи педагогічної освіти був одним зі стрижневих векторів відбудовчих планів партійного керівництва після завершення Другої світової війни. Проте освіта формувалася в умовах боротьби польської і радянської моделей системи освіти. Школам, професійно-технічним і вищим закладам більшовики відводили основну роль у ліквідації неписьменності й ідейному вихованню населення. Надзвичайно важливе місце відводилось вчителям – майбутнім вихователям молодого покоління. Проте учитель розглядався владою як безсловесний виконавець партійних настанов щодо утвердження комуністичного порядку (Любар, Стельмахович та Федоренко, 2003).

Зокрема, післявоєнна підготовка вчителів у Луцькому педагогічному училищі цілком залежала від стану освіти повоєнної Волині 1945–1952 років.

Серед особливостей, які гальмували процес підготовки кваліфікованого учителя, були: високий рівень неграмотності населення регіону, руйнування соціальної сфери, незадовільна матеріально-технічна база закладів освіти, брак учительських кадрів, невідповідні політичні та релігійні погляди, тиск радянської ідеології.

Спостерігався дефіцит учителів початкових класів, які, на думку більшовиків, мали відіграти ключову роль у вирішенні питання неписьменності. Абсолютно очевидною також стала проблема фаховості педагогів, що залежала від якості підготовки їх у педагогічних училищах.

У закладах педагогічної освіти того часу були вкрай незадовільні матеріально-побутові умови. Низькою була заробітна плата вчителів та працівників Луцького педагогічного училища. Незважаючи на низку труднощів, колектив педагогічної школи активно готувався до початку навчального року.

У підготовці майбутніх педагогів радянський уряд пріоритетну роль відводив контролю за рівнем ідейної свідомості майбутніх учителів початкової школи. Освітня повоєнна політика набула яскраво вираженого ідеологізованого характеру у підготовці спеціалістів.

Попри на негативні тенденції, що існували в повоєнному суспільстві Волині, Луцьке педагогічне училище зуміло протистояти викликам часу та заявити про себе на освітянській ниві. Зокрема, за перше повоєнне десятиріччя з'явилися кваліфіковані викладачі, збільшено контингент студентства та відкрито нові відділення (шкільне, дошкільне, заочне відділення) (Голя, 2023).

Недостатньо укомплектовані викладачами були всі педучилища українських областей, типовим ставало явище плинності кадрів. Викладацький склад поповнювався кадрами насамперед за рахунок демобілізованих з лав радянської армії та випускників вишів. Добором та розподілом кадрів займалися безпосередньо партійні органи. Найбільш кваліфіковані наукові та педагогічні фахівці спрямовувалися у вищі навчальні заклади, відтак кадрове забезпечення середніх спеціальних освітніх установ формувалося за залишковим принципом.

Покращення матеріальної та навчальної бази педагогічних установ спостерігається з кінця 1940-х рр.

Вступна кампанія 1951 р. засвідчила про те, що змінився контингент студентів за віком і статтю: збільшилася частка хлопців, що обирали вчительський фах, також зріс вік абітурієнтів. Поступово зростав рівень знань випускників та їхня педагогічна майстерність. Важливим етапом розвитку середніх педагогічних закладів стала ліквідація багатопрофільності, яка сприяла поліпшенню якості підготовки кадрів за окремими спеціальностями. Внаслідок цих змін зменшився відсів студентів та плинність науково-педагогічних працівників, відбувся кількісний та якісний ріст викладачів. Усупереч повоєнним труднощам, поступово педагогічні навчальні заклади відновлювали та налагоджували свою роботу в повному обсязі.

Радянський уряд поряд із заходами щодо відновлення педагогічних установ, пріоритетну роль відводив контролю за рівнем ідейної свідомості майбутніх вчителів початкової школи. Отже, освітня політика держави, одним із завдань якої було побороення українського національно-визвольного руху, набула яскраво вираженого ідеологізованого характеру. З метою уніфікації навчально-виховного процесу, відповідно до діючої системи освіти, уряд проводив реорганізацію освітньої галузі, а навчання наповнювалося матеріалістичною та марксистською концепціями з яскраво вираженим ідеологічним складником. У майбутньому саме від випускників педагогічних училищ залежало виховання молодого покоління, під їхнім керівництвом відбувалося становлення особистості та формувалися основи ідеологічного світогляду учнів.

Цілеспрямованою роботою щодо «правильного» виховання студентів найперше займалися курсові керівники, завданням яких була організація ідейно-політичного виховання слухачів, їх висока успішність і глибокі знання. Обов'язковим складником навчально-виховного процесу була позакласна робота студентів – читання газет, слухання доповідей, гурткові заняття, самостійне опрацювання літератури.

У складних умовах післявоєнного часу радянська влада реорганізувала та уніфікувала освітню систему в усіх областях України, створила розгалужену мережу середніх педагогічних закладів, метою яких було забезпечити регіон педагогічними кадрами.

Позитивом того часу стала загальна доступність освіти, зростання матеріально-технічної бази навчальних закладів, що готували педагогів для початкової школи. Проведені більшовиками заходи поступово сприяли покращенню іміджу влади серед населення регіону. Водночас із позитивними зрушеннями в галузі освіти, спостерігалися й негативні тенденції, що виявлялися у суцільній ідеологізації навчального процесу, насиченні виховних моментів комуністичною пропагандою, постійному контролі з боку радянських партійних структур (Старжець, 2021).

У кінці 50-х – 70-х рр. у педагогічній вищій школі набула актуальності проблема інтеграції педагогічних інститутів із педагогічними училищами та загальноосвітніми навчальними закладами. У 90-х рр. XX ст. такі інтеграційні процеси почали трактуватися як технології соціально-педагогічних комплексів, які вважаються складовими соціально-виховних технологій. Отже, у кінці 50-х – першій пол. 80-х рр. у освітній галузі закладалися їх основи; здійснювалася підготовка майбутніх учителів до використання технології роботи з дітьми, вивчався вплив засобів масової інформації на соціалізацію молоді, профілактика девіантної поведінки, інтеграція навчальних закладів з метою поліпшення підготовки фахівців.

При педагогічних училищах та педагогічних інститутах організовувалися базові школи-лабораторії, у яких проводились наукові дослідження. У загальноосвітніх закладах студенти проходили найрізноманітніші види педагогічних практик. Пропонувалося створення базових шкіл двох типів:

окремо для досліджень, окремо для практик. В організації комплексів існувала об'єктивна потреба, адже методи й засоби навчання студентів, які методисти педагогічних закладів освіти застосовували у навчально-виховній роботі зі студентами, не відповідали новим потребам, можливостям сучасних технічних засобів навчання. Співдружність педагогічних училищ та школи мала сприяти підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх учителів.

Вагомими здобутками інтеграційної діяльності було те, що майбутні учителі залучалися до перевиховання важковиховуваних дітей. Співпраця студентів з малолітніми правопорушниками давала добрі результати. Переважна більшість студентів справлялася з основним завданням – встановлення контакту з дітьми. Далі майбутні вчителі залучали їх до діяльності. Студенти активно допомагали дітям у навчанні, оскільки прояви хуліганства часто були реакцією на негативні оцінки вчителів; організовували у педагогічних інститутах вечори із участю підлітків.

Студенти-наставники працювали у форпостах, житлових мікрорайонах, на дитячих майданчиках. Вони організовували гуртки, ігри, змагання, виготовляли стенди, конструювали технічні прилади тощо. Особливо важливо для студента-наставника з перших кроків налагодити дружні стосунки з вихованцями. Тут неприпустимо демонструвати свою зверхність. Підліток з першої ж зустрічі має насамперед відчувати, що перед ним старший товариш, який хоче допомогти йому обрати правильну дорогу в житті. Основним методом впливу на дітей є опора на позитивне (мовою сучасної термінології використання технології «створення ситуації успіху») (Янкович, 2009).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Війни завжди змінюють фокус соціальних, економічних, культурних та освітніх проблем. Незважаючи на зруйновані заклади освіти, знищені культурні пам'ятки та бібліотеки, процес навчання підростаючого покоління та підготовки майбутніх вчителів швидко відновлюється.

Процес відновлення системи педагогічної освіти був одним з ключових векторів відбудовчих планів партійного керівництва після завершення Другої світової війни. Отже, післявоєнна підготовка вчителів у Луцькому педагогічному училищі цілком залежала від стану освіти повоєнної Волині 1945–1952 років. Серед особливостей, які гальмували процес підготовки кваліфікованого учителя були: високий рівень неграмотності населення регіону, руйнування соціальної сфери, незадовільна матеріально-технічна база закладів освіти, брак учительських кадрів, невідповідні політичні та релігійні погляди, тиск радянської ідеології. Отже, у складних умовах післявоєнного часу радянська влада реорганізувала та уніфікувала освітню систему у всіх областях України, створила розгалужену мережу середніх педагогічних закладів, метою яких було забезпечити регіон педагогічними кадрами.

Позитивом того часу стала загальна доступність освіти, зростання матеріально-технічної бази навчальних закладів, що готували педагогів для початкової школи. Проведені більшовиками заходи поступово сприяли покращенню іміджу влади серед населення регіону. Водночас із позитивними

зрушеннями в галузі освіти, спостерігалися й негативні тенденції, що проявлялися у суцільній ідеологізації навчального процесу, насиченні виховних моментів комуністичною пропагандою, постійному контролю з боку радянських партійних структур.

Подальшого дослідження потребує проблема розробки шляхів встановлення контакту з дітьми учителів основної школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Голя, Г. (2023). Досвід Луцького педагогічного училища у підготовці учителів Волині (1944–1952). *Інноватика у вихованні*. № 17, сс. 341–348

Любар, О., Стельмахович, М. та Федоренко, Д. (2003). *Історія української школи і педагогіки: навчальний посібник*. Київ.

Старжець, В. (2021). Відновлення діяльності педагогічних училищ Західної України в післявоєнний період. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». № 32, сс.11–16

Сушик, І. (2011). Діяльність вищих та середніх спеціальних навчальних закладів Волині у повоєнний період. *Інтелігенція і влада*. № 23. 116–125

Янкович, О. (2009). *Розвиток освітніх технологій у теорії та практиці вищої педагогічної освіти України (1957–2005)*. Доктор педагогічних наук. Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Тернопіль.

REFERENCES

Holia, H. (2023). Dosvid Luts'koho pedahohichnoho uchylyshcha u pidhotovtsi vchyteliv Volyni (1944–1952) [Experience of the Luts'k Pedagogical College in Training Teachers in Volyn (1944–1952)]. *Innovatyka u vykhovanni*. No 17, ss. 341–348

Liubar, O., Stelmakhovych, M. ta Fedorenko, D. (2003). *Istoriia ukrainskoi shkoly i pedahohiky: navchalnyi posibnyk* [History of Ukrainian School and Pedagogy: Study Guide]. Kyiv.

Starzhets, V. (2021). Vidnovlennia diialnosti pedahohichnykh uchylyshch Zakhidnoi Ukrainy v pislavoiennyi period [Restoration of the Activity of Pedagogical Schools of Western Ukraine in the Post-war Period]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriiia «Istorychni nauky». No 32, ss.11–16

Sushyk, I. (2011). Diialnist vyshchykh ta serednikh spetsialnykh navchalnykh zakladiv Volyni u povoiennyi period [Activities of Higher and Secondary Special Educational Institutions in Volyn in the Post-war Period]. *Intelihentsiia i vlada*. No 23. 116–125

Yankovych, O. (2009). *Rozvytok osvity Ukrainy (1957–2005)* [Development of Educational Technologies in Theory and Practice of Higher Teaching Education of Ukraine (1957–2005)]. Doktor pedahohichnykh nauk. Ternopil'skyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. V. Hnatiuka. Ternopil.

**PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING OF TEACHERS IN
PEDAGOGICAL SCHOOLS DURING THE PERIOD OF POST-WAR
RECONSTRUCTION OF EDUCATION (40s-90s OF THE 20th CENTURY)**

Olena Bida

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Head at the Pedagogy, Psychology, Elementary, Preschool Education and
Management of Educational Institutions Department,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute,
Berehove, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0448-0852
e-mail: tetyanna@ukr.net

Antonina Chychuk

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor at the Pedagogy,
Psychology, Elementary, Preschool Education and
Management of Educational Institutions Department,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute,
Berehove, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9982-3634
e-mail: toniabida@ukr.net

Tetiana Kuchai

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor at the Pedagogy,
Psychology, Elementary, Preschool Education and
Management of Educational Institutions Department,
Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute,
Berehove, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3518-2767
e-mail: tetyanna@ukr.net

Abstract. Wars always change the focus of social, economic, cultural and educational problems. Despite the destroyed educational institutions, destroyed cultural monuments and libraries, the process of educating the younger generation and training future teachers is quickly recovering. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of teacher training in pedagogical schools during the period of post-war reconstruction of education. The process of restoring the pedagogical education system was one of the key vectors of the reconstruction plans of the party leadership after the end of the Second World War. Thus, the post-war training of teachers at the Lutsk Pedagogical School depended entirely on the state of education in post-war Volyn in 1945–1952. Among the features that inhibited the process of training a qualified teacher are: high level of illiteracy of the population of the region, destruction of the social sphere, unsatisfactory material and technical base of educational institutions, lack of teaching staff, inappropriate political and religious

views, pressure of Soviet ideology. Therefore, in the difficult conditions of the post-war period, the Soviet authorities reorganized and unified the educational system in all regions of Ukraine, created an extensive network of secondary educational institutions, designed to provide the region with pedagogical personnel.

The general availability of education, the growth of the material and technical base of educational institutions that prepared teachers for primary school became a positive aspect of the professional and pedagogical training of teachers in pedagogical schools during the period of post-war reconstruction of education (40-90s of the 20th century). The measures taken gradually contributed to improving the image of the authorities among the population of the region. At the same time as positive developments in the field of education, negative trends were also observed, manifested in continuous ideologization of the educational process, saturation of educational moments with communist propaganda, constant control by Soviet party structures.

Student-mentors worked in outposts, residential neighborhoods, and on playgrounds. They organized clubs, games, competitions, made stands, designed technical devices, etc. It is especially important for a student-mentor to establish friendly relations with pupils from the first steps. It is unacceptable to emphasize one's superiority here. From the very first meeting, a teenager should first of all feel that there is an older friend in front of him who wants to help him choose the right path in life. The main method of influencing children is relying on positive - creating a situation of success.

Significant achievements in the professional and pedagogical training of teachers in pedagogical schools during the period of post-war reconstruction of education (40-90s of the 20th century) from integration activities were the fact that future teachers were involved in the re-education of difficult-to-educate children. Cooperation of students with minor offenders gave good results. The vast majority of students coped with the main task - establishing contact with children. Then the future teachers involved them in the activity. Students actively helped children in their studies, as manifestations of hooliganism were often a reaction to negative evaluations by teachers; evenings with the participation of teenagers were organized in pedagogical institutes, etc.

Keywords: pedagogical schools, professional and pedagogical training of teachers, the period of post-war reconstruction of education (40-90s of the 20th century), Lutsk Pedagogical School, ideological character in the training of specialists.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2024 р.